

Om minnena och deras tillkomst

Ny Illustrerad Tidning, vars första nummer kom vid årsskiftet 1864/65, var en ambitiös satsning: en veckotidning som innehöll nyheter från samhällslivets alla områden, och som till stor del byggde på illustrationer av en i svensk press förut okänd kvalitet. Produktionskostnaderna var höga – illustrationerna krävde en ateljé med ett tiotal xylografer, delvis rekryterade från Danmark och ledda av en engelsk specialist – och priset fick sättas därefter. Målgruppen var det högre borgerskapet, och tonen var urban och intellektuell.¹ Man satsade på att knyta landets främsta konstnärer och författare till sig, men Viktor Rydberg tycks man inte ha kontaktat förrän i september 1865.² Gissningsvis för att den då just utkomna bokupplagan av *Singoalla* hade visat att han inte bara var en kontroversiell kyrkokritiker, utan även hade andra strängar på sin lyra.³

Vid det laget befann sig tidningen i kris, och i pressen gick rykten om dess snara nedläggning.⁴ Avsättningen var under förväntan, den xylografiska ateljén hade inkörningsproblem, man hade redan bränt hälften av startkapitalet, och den utsedde chefredaktören – den finlandssvenske litteratören Karl Wetterhoff – hade inte visat sig vara uppgiften vuxen. I början av november beslöt dock ägarna att bita ihop och gå

¹ Om *Ny Illustrerad Tidning* se *Den svenska pressens historia. II. Åren då allting hände (1830-1907)*, Stockholm 2001, s. 206. För en samtida presentation av tidningens provnummer se *Nya Dagligt Allehanda* 14.12.1864.

² Landets främsta konstnärer och författare: se tidskriftens annons i *Stockholms Dagblad* 3.4.1865. Om kontakterna med Rydberg se nedan.

³ Boken (*Dimmor. Fantasier och historier. I. Singoalla*) kom ut i augusti 1865. Att det fanns en tidigare Singoallaversion (i kalendern *Aurora* från 1857) var för de flesta obekant, se t. ex. *Aftonbladets* recension 23.9.1865 och Rydbergsartikeln i *Ny Illustrerad Tidning* 7.11.1865.

⁴ Se t.ex. Stockholmskorrespondenserna i *Kristianstadsbladet* 9.9 och *Hernösandsposten* 15.11.1865.

vidare. Mer pengar skakades fram, till ny redaktör utsågs Harald Wieselgren, och som hans vikarie fram till årsskiftet 1865/66 fick Frans Hedberg fungera.⁵

Kontakten med Rydberg hade inletts med att man skickat honom alla dittills utgivna nummer som gåva. Rydberg tackar i ett brev 7/9 och uttrycker intresse för att skriva i tidningen.⁶ Den 7/11 publicerar man så en mycket positiv presentation av honom och hans författarskap, och den 17/11 följer Hedberg upp med ett brev där han ber om "någon liten uppsats" nu, ett löfte om att även i fortsättningen skriva för tidningen, samt tillåtelse att använda Rydbergs namn i dess prenumerationsanmälan inför 1866. Han poängterar att det vore bra om man kunde få ett bidrag redan i december - d.v.s. i tid för prenumerationskampanjen - och lovar högsta möjliga honorar.⁷

Rydbergs svar är inte bevarat, men av Harald Wieselgrens brev till honom 23/12 framgår att han ställt i utsikt dels ett bidrag uppbyggt kring en teckning av en scen ur Faust, dels några "skolminnen från Jönköping".⁸ Faustuppsatsen anslöt till hans pågående arbete med att översätta Goethes drama, medan idén till minnena kan ha väckts av *Ny Illustrerad Tidnings* porträtt, i vilket gamla skolkamrater uttalade sig om Rydbergs pojkår.⁹ Den önskade Faustillustrationen visade sig dock ta tid att ordna, och Wieselgren prioriterade därför skolminnena; när han skrev till Rydberg hade han redan

⁵ *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 9.11.1865.

⁶ Brevet, som är ställt till "Redaktören af Ny Illustrerad Tidning", finns bland Rydbergs brev till Harald Wieselgren (Kungl. biblioteket, Ep. V.20).

⁷ Hedbergs brev till Rydberg 17.11.1865 finns på Göteborgs universitetsbibliotek, F.2:57-58.

⁸ Kungliga biblioteket, L.40:160.

⁹ I artikeln sägs att Rydberg, "med huvudet uppfyllt av de gamla nordiska kämpasagorna", flitigt deltog i skolpojknarnas slagsmål. I "skolminnena" är det Wilhelm som har läst de nordiska hjältesagorna och har "huvudet fyllt av strider och äventyr".

skickat iväg Johan Höckert till Jönköping för att rita av dess skolhus. Höckert var professor vid Konstakademien men också delägare i *Ny Illustrerad Tidning* och ledamot i dess styrelse; dessutom var han uppväxt i Jönköping och hade gått i stadens läroverk, ett par klasser ovanför Rydberg.¹⁰

Men några skolminnen blev aldrig färdigskrivna; troligen kom de inte längre än till det ovan publicerade fragmentet. Texten har betraktats som självbiografisk, och den citeras som sådan på flera ställen i Axel Forsströms bok om Rydbergs barn- och ungdom.¹¹ Bara i en fotnot noteras att minnena inte är "exakt" biografiska. "Så låter Rydberg sin bror Wilhelm, som följde honom till skolan, vara endast ett år äldre än han själv, medan han i verkligheten var 7 år äldre".¹²

Men Wilhelm Rydberg hade redan 1835, vid fjorton års ålder, lämnat Jönköping för Stockholm.¹³ Att han skulle ha följt sin lillebror (född 1828) till skolan är uteslutet, åtminstone om denne, likt skolminnenas jagperson, hade börjat som åttaåring. Inte heller liknar den där beskrivna läroanstalten den "romantiskt belägna stuga" där Viktor Rydberg – enligt vad han uppger i *Det forna Jönköping* (1880) – tillbringade sina första skolår.¹⁴

¹⁰ Om Johan Fredrik Höckert (1826-1866) se *Svenskt biografiskt lexikon*.

¹¹ Axel Forsström, *Viktor Rydberg. Barndom och ungdom 1828-1855*, Lund 1960, s. 69, 78 och 101.

¹² Forsström, s. 101 (noten).

¹³ Karl Warburg, *Viktor Rydberg. En lefnadsteckning*, Stockholm 1900, I, s. 39.

¹⁴ Se Warburg, I, s. 43-44 samt Forsström, s. 69. Skolan, som låg i "Gustaf Adolfs-stugan", drevs av Västra församlingens klockare Peter Sjölander och tillämpade växelundervisning enligt lancastermetoden, men knappast i den skala som beskrivs i "Minnen från skoltiden". Forsström menar att Rydberg sedan också gått i den kommunala lankasterskolan, som var mycket större (upp till 190 elever i en enda sal). Och det är ju fullt möjligt, men det enda bevis han anför är just Rydbergs "skolminnen".

Vidare är det uppenbart att Rydberg inte börjat från scratch i sitt försök att snabbt få fram en text till *Ny Illustrerad Tidning*. Redan 1854 hade han arbetat med en roman där han använde erfarenheter, minnen och miljöer från barndomen, men där dessa passades in i och anpassades till en fiktionsstruktur som gick långt utanför det självbiografiska. Romanens huvudperson och hjälte, som följs från början av skolåldern och fram till strax över tjugo, heter i de första utkasterna Wilhelm Bergman, fast senare byter han namn till Benoni Strand. Det finns flera stolpade skisser över romanens planerade innehåll, och en renskrift av dess fyra första kapitel.¹⁵ De senare publicerades efter Rydbergs död i band VIII av hans samlade skrifter.¹⁶

Både scenen på storskolgården ("greker och trojaner") och "äventyr i lankasterskolan" finns med i innehållsskisserna.¹⁷ De har där placerats direkt efter huvudpersonens första dag på fattighuset - där han inhysts efter sin mors död -, och de leder fram till mötet med lankasterskolans föreståndare, magister Blomertz, som (utan att någondera parten vet det) också är huvudpersonens morbror och sitter på information som *skulle* kunna bidra till att avslöja de intriger som står emellan denne och hans rättmätiga arv - ett aktat namn och en förmögenhet.

¹⁵ Materialet finns på Kungl. biblioteket, L.40:29. För en översikt se Örjan Lindberger, *Prometeustanken hos Viktor Rydberg*, Stockholm 1938, II, s. 345.

¹⁶ Viktor Rydberg, *Skrifter. VIII. Sägner, berättelser och skisser*, s. 147-189 (eller, i senare upplagor, s. 155-201).

¹⁷ Kungl. bibliotekets Rydbergssamling 29:3 och 29:5. Den humoristiska scenen med läroverkslärarna finns däremot inte med i synopserna, men dessa har väl haft till huvudsakligt uppgift att hålla ordning på intrigen. "Rektor Mårtensson" finns med i romanens personförteckning och förekommer också i dess första kapitel, som ledamot i fattigvårdsdirektionen. Rektorn för Jönköpings läroverk hette under Rydbergs skoltid Hallenberg.

Tittar man närmare på de tryckta delarna av romanen så ser man att tredje kapitlet slutar på fattighuset, där huvudpersonen undrar vad som väntar honom på lankasterskolan nästa morgon. I början av fjärde kapitlet finns en lucka, och när berättelsen återupptas har huvudpersonen precis klarat sig igenom äventyren där och är i färd med att övertyga magister Blomertz om sin begåvning. Den saknade delen har alltså innehållit just de avsnitt som motsvarar innehållet i 1865 års "skolminnen". Hur hänger det ihop? Den enklaste förklaringen är att Rydberg, ställd inför önskemålet om en text som behövde levereras så gott som omedelbart, har letat efter lämpligt material i manuskriptet till sin ofullbordade roman, och därur plockat några sidor med användbara avsnitt. För att texten skulle kunna fungera som personliga "minnen" krävdes dock en omarbetning, och gissningsvis har han gjort denna omarbetning - ändringar, strykningar, tillägg - på de befintliga manuskriptbladen, och sedan efter hand gjort en renskrift på nytt papper. Den senare har sparats, medan de nerkladdade manuskriptbladen har slängts (eftersom romanprojektet ändå blivit inaktuell). Och således luckan i *Skrifter*, VIII.

Det största problemet vid omarbetningen torde ha varit att romanens huvudperson är starkt idealiserad - modig, vältalig, företagsam och omutligt sanningskär. Kanske inte den bästa berättarvinkeln för något man skall föra fram som sina egna barndomsminnen - hellre då en jaggperson som är liten och rädd. Fast då blir å andra sidan den befintliga storn - inhoppet i striden på skolgården, det orädda uppträdandet på lankasterskolan - svår att hantera. Ett problem som Rydberg löser genom att föra in en lagom ynkelig jaggperson, men vid sidan om honom *behålla* romanens hjälte, som jaggets ett år äldre bror. Den gestalt som ledsagar skolminnenas jaggperson är alltså inte Wilhelm Rydberg, utan romanfiguren Wilhelm Bergman (också känd under namnet Benoni Strand). Att jaggpersonen fått drag av Rydberg själv är möjligt, men i första hand torde han ha formats som en litterärt effektiv kontrast

till denne Wilhelm. Beträffande de beskrivna händelserna och miljöerna så är det väl troligt att de bygger på verkliga minnen, men *säkert* är att de på vägen genomgått en litterär bearbetning i flera led – först för att användas i en spännande och upprörande tendensroman i Dickensstil¹⁸, och sedan för att användas som ett roande och sympatialstrande bidrag i en familjetidning.

TORE LUND

Den första publicerade bilden av Rydberg.
Träsnitt i *Ny Illustrerad Tidning* 7.11.1865.

¹⁸ För en utförlig behandling av romanprojektet se Victor Svanberg, "Rydbergs romanfragment 'Benoni Strand' och femtitalsliberalismen", *Samlaren* N. F. 2(1921) s. 92-133.